

DESCARTESIN MIELESTÄ

Niin & näin 3/2001 sisälsi Vesa Oittisen laajan arvostelun Descartesin *Teosten* ensimmäisestä niteestä. Se oli suomennos-hankkeen työryhmälle mieluista ja rohkaisevaa luettavaa. Ehkä joitakin seikkoja on kuitenkin hyvä vielä lähemmin kommentoida.

Kriittiset huomautukset olivat lähinnä terminologisia, ja osa niistä on aivan aiheellisia. Niinpä *ingenium* ei jatkossa suomennu ”järjeksi”. *Regulae ad directionem ingenii* eli *Järjen käyttöohjeet* ei vielä noudata Descartesin omaa tyypillistä käsitteistöä, joten voi toivoa, että muutos ei tuota sekaannusta.

Painavin ongelma liittyy sanoihin *mens* ja *esprit*. Oittisen mukaan ”Descartesille itselleen *mens* ja *esprit* ... merkitsivät ... selkeästi määriteltäjä tajuisena olemisen tilaa”. Muotoilussa voi olla jotain vikaa, sillä Oittinen on juuri edellä antanut ymmärtää, ettei Descartes pitänyt näitä kahta sanaa synonyymeinä. Rohkenemme kuitenkin puuttua itse terminologiseen teesiin sanan *mens* osalta – *esprit* vaikuttaa ongelmallisemmalta. Työryhmämme piti jokseenkin selvänä, että *mens* käännetään sanalla ”mieli”. Miksi?

Ensinnäkin tuntuu aivan uskomattomalta, että ”mieli” ei ole muuta kuin käänös englannin *mind*-sanasta! Voimme tietenkin puhua vain omasta puolestamme, mutta ainakaan meillä ei ole lähtökohtana ollut nykyinen anglosaksinen ”philosophy of mind”. Pikemminkin sana ”mieli” on meistä yleinen ja epätekninen sana, jolla on lukuisia erilaisia käyttöjä jotensakin samaan tapaan kuin latinan sanalla *mens* (ja yhä italian ja espanjan sanalla *mente* – ja kieltämättä myös englannin sanalla *mind*). Ehkä skolastiikan harrastus on totuttanut meidät käyttämään filosofis-sakin yhteyksissä ”mieltä” latinan sanan mittojen mukaan; voi toki olla, että muiden kielikorva toimii toisin.

Oittinen suosittelee sanoja ”tajuuta” tai ”tietoisuus”. ”Tajuuta” voisikin olla eräs mahdollinen käänös Descartesin sanalle *mens*. Perimmältään ongelmana on, että suomen kielessä ei oikein ole luontevaa nimitystä sille ”ajatuskyvyllä”, jota Strengin sanakirja tarjoaa sanan *mens* selitykseksi. Mutta meistä ”tajuuta” jää vaihtoehtona tappiolla juuri siksi, että se on tekninen, käytöltään rajoitettu

sana, toisin kuin *mens*. (”Tajuuta” ja ”tietoisuus” lienevät 1800-luvun uudisjohdoksia, ”mieli” on muinaissuomalainen.) ”Tajunnalla” on myös ilmeinen etymologinen viittaus tajuamiseen, ja sellaista *mens* ei sisällä: Descartesille ei ollut käsitteellinen huomio vaan todistettava tulos, että mielen konstitutiivinen piirre on juuri ajattelu eikä esimerkiksi tietyn ainekappaleen informoiminen tietyn ihmisen ruumiiksi.

Toinen huomautus liittyy edellä siteerattuun luonnehdintaan, jonka Oittinen *mensille* antaa. Emme tiedä, mikä olisi Descartesin ”selkeä määritelmä” tajuisena olemisen tilasta. Ja varsinkin meistä on mahdotonta ajatella, että *mens* tarkoittaisi ”tajuisena olemisen tilaa” tai ylipäänsä mitään ”tilaa”. Käsitteemme mukaan Descartes oli mieli–aine-dualisti. Hän käytti sanaa *mens* yksilöllisestä substanssista, joka on tajuinen, ja sanaa *corpus* (jonka kääntämiseen varmaan vielä palataan) sen vastinparina substanssista, joka on ulottuvainen. Siteeratun kohdan jälkeen Oittinen viittaa *Filosofian periaatteiden* kohtaan I § 9. Esimerkiksi tässä Descartes käyttää sanaa *mens* lähes synonyymisesti sanan *anima* kanssa (ks. § 8 otsikko). Kyse on ajattelevasta oliosta, ei tajuisuuden tilasta. Oittisen siteeraaman määritelmän mukaan ajattelu tarkoittaa ”kaikkea sellaista, joka meille tietoisesti tapahtuu meissä, sikäli kuin meissä on tietoisuus siitä”. On huomattava, että tässä ei määritellä mieltä (*mens*), vaan ajattelu (*cogitatio*). Lienee luonteva kartesiolainen puhe-tapa sanoa, että mieli on ajatteleva olio (*mens est res cogitans*), vaikka juuri tämä muotoilu ei sellaisenaan *Filosofian periaatteissa* esiinnykään.

Lisäksi tekee mieli huomauttaa, että ”oivaltaa” on sikäli hankala sanan *intueri* käännöksenä, että se kadottaa yhteyden näkemiseen. Descartes ei luultavasti ajatellut intuitiota välähdyksenomaisena, jollainen oivallus lienee. Useimmitenhan *intueri* kääntyy mutkattomasti verbillä ”nähdä”, sillä Descartes halusi nimenomaan palata sanan arkilatinan mukaiseen merkitykseen.

Lopuksi käytämme tilaisuutta hyväksi kehuskeluun. Oittisen mainitsemien tekstien lisäksi niteessä I on mukana myös 23 Descartesin kirjettä. Jatkon suhteen

on myös hyviä toiveita: viisaasti skeptisenä Oittinen arvelee, että myöhempiä osia ”todennäköisesti saamme odottaa vielä kauan”, mutta työt kaikkien osien parissa on jo aloitettu. Toinen osa ilmestyy ensi vuoden alkupuolella.

Tuomo Aho
Mikko Yrjönsuuri

JEAN-JACQUES LE PESSIMISTE

Esitän seuraavassa muutamia kommentteja Mikko Lahtisen artikkeliin (*niin & näin* 3/2001). Rousseauin ajattelu tuntuu esseessä eriarvoisuuden perusteista (1754) olevan jotenkin murroksessa. Siinä on palkintokirjoituksesta (1750) periytyvää vililyiden jaloutta ja kaiken sosiaalisen kehityksen turmelusta, mutta se on luopumassa niistä tavoitellen 1760-luvun pääteosten positioita, joissa modernin yhteiskunnan arviointi on kaksiteräistä. Modernilla ihmisellä on sen mukaan maailmasaan sekä suuren moraalisen hyvän että pahan edellytykset, kun taas primitiivisemmissä tiloissa kummankin mahdollisuus on vähäisempi. Tulkintoja kampeaa usein perusteettomasti palkintokirjoitusta kohti turmeluksen siementen samaistaminen siihen itseensä. Joskin eriarvoisuus vakiintuu esimerkiksi agraarisen kumouksen